

MUHARREF

(المحرّف)

Senedi veya metni
değişikliğe uğramış hadis
anlamında terim.

Sözlükte “bir şeyin yerine başkasını getirmek, değiştirmek” mânasındaki **tahrîf** masdarından türeyen **muharref** kelimesi terim olarak “sened veya metninde hareke, harf yahut yazı değişikliği yapılarak nakledilen hadis” demektir. Hadis üzerinde böyle bir değişikliğin yapılmasına “tahrîf” denir. Muharref terimi ilk dönemlerden itibaren **musahhaf** ile aynı anlamda kullanılmakla beraber muharref pek yaygınlaşmamıştır. Nitekim Hâkim en-Nisâbü’rî, İbnü’s-Salâh eş-Şehrezûrî, Nevevî, Zeynüddin el-İrâkî ve Süyûtî gibi muhaddisler muharrefi musahhaf başlığı altında ele almışlardır. Her iki terime ayrı olarak yer veren ilk müellif İbn Hacer el-Askalânî’dir. Ona göre sened veya metninde şekil değişikliği yapılan hadisler muharref, yalnız nokta değişikliğine uğrayanlar ise musahhaftır (*Nüzhetü’n-nazar*, s. 94). Bu durumda muharref musahhaftan daha geniş anlamlıdır (Tâhir el-Cezâirî, s. 365).

Hadiste tahrif genellikle yanlış okuma veya yanlış duymadan kaynaklanır. Noktalama işaretlerinin henüz yerleşmediği ilk dönemlerde hadisi bir muhaddisten duymadan önce bir kitaptan yazan veya ilim meclisinde ders takrir eden hocadan yanlış duyan râvilerin nakillerinde daha çok tahrif görülmektedir. Bununla birlikte meşhur muhaddisler de zaman zaman tahrif hatasına düşmüşlerdir.

Tahrif, daha ziyade şekilleri birbirine benzeyen ve okunuşları birbirine yakın olan isim ve kelimelerde meydana gelmektedir. “حَبَابُ بْنُ صَخْرَ” adının “حَبَابُ بْنُ صَمْرَةَ” şeklinde, “أَسِيدُ بْنُ حَضِيرَ” adının “أَسِيدُ بْنُ حَصِينِ” ve “عَاصِمُ الْأَحْوَلِ” adının “وَاصِلُ الْأَحْدَبِ” olarak okunması senedde yapılan tahrife örnektir. Sahâbeden Zeyd b. Sâbit’in “إِحْتَجَرَ فِي الْمَسْجِدِ” (Hz. Peygamber mescidde bir oda çevirdi) ifadesini (Buhârî, “Edeb”, 75; Müslim, “Şalâtü’l-müsâfirîn”, 213) râvi İbn Lehîa’nın bir hocadan duymadan kitapta gördüğü gibi “إِحْتَجَمَ فِي الْمَسْجِدِ” (Hz. Peygamber mescidde kan aldırdı) şeklinde yanlış okuyup nakletmesiyle (*Müsned*, V, 185) Câbir b. Abdullah’in “رَمَى أَبِي يَوْمَ الْأَحْزَابِ” (Übey b. Kâ’b Hendek Gazvesi’nde yaralandı) cümlesindeki (*Müsned*, III, 303) “أَبِي” kelimesini râvi Gunder’in “أَبِي”

okuyarak ifadeyi “رَمَى أَبِي يَوْمَ الْأَحْزَابِ” (Babam Hendek Gazvesi’nde yaralandı) şekline dönüştürmesi (İbnü’s-Salâh, s. 280) metinde tahrifin örnekleridir. Seneddeki tahrif pek önemli görülmesi de metindeki tahrif mânanın değişmesine sebep olabilmektedir. Bundan dolayı hadis naklelerken sık sık tahrif yapan râviler rivayete ehil görülmemiş, muharref hadis aslı sahih olsa bile hüküm bakımından merdud kabul edilmiştir.

Muharref rivayetler ve bunların tashihi konusunda ilk dönemlerden itibaren çeşitli eserler telif edilmiş, bunlarda muharref hadis musahhaf ile birlikte ele alınmıştır. Hamza el-İsfahânî’nin *et-Tenbih ‘alâ hudûşit’t-tašhîf*’i (nşr. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn, Bağdat 1387/1968; nşr. Muhammed Es’ad Tales, Dimaşk 1388/1968), Hasan b. Abdullah el-Askerî’nin *Tašhîfâtü’l-muhaddişin fi ğaribi’l-hadîş*’i (I-III, nşr. Mahmûd Ahmed Mîre, Kahire 1402/1982; nşr. Ahmed Abdüşşâfi, Beyrut 1408/1988), aynı müellifin *Kitâbü’t-Tašhîf ve’t-tahrîf*’i ile bu eserin bir bölümü olup *Şerhu mâ yekâ’u fihit’t-tašhîf ve’t-tahrîf* adıyla yayımlanan çalışması (nşr. Abdülazîz Ahmed, Kahire 1383/1963; nşr. Muhammed Yûsuf, Dimaşk 1401/1981), Dârekutnî’nin *Tašhîfü’l-muhaddişin*’i (İbn Hayr, s. 204), Osman b. İsa el-Belatî’nin *et-Tašhîf ve’t-tahrîf*’i (*Keşfü’z-zunûn*, I, 411), Safedî’nin *Tašhîhu’t-tašhîf ve’t-tahrîr*’i (nşr. Seyyid eş-Şerkâvî, Kahire 1407/1987), Süyûtî’nin *et-Tašrif (et-Tašrif) fi’t-tašhîf* adlı eseri (Berlin 1664) bu konuda yapılan önemli çalışmalardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü’l-‘Arab, “hrf” md.; *Müsned*, III, 303; V, 185; Buhârî, “Edeb”, 75; Müslim, “Şalâtü’l-müsâfirîn”, 213; Hasan b. Abdullah el-Askerî, *Tašhîfâtü’l-muhaddişin* (nşr. Mahmûd Ahmed Mîre), Kahire 1402/1982, neşreden giriş, I, 39-42; Hâkim en-Nisâbü’rî, *Ma’rifetü ‘ulûmi’l-hadîş* (nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin), Haydarâbâd 1935 → Medine-Beyrut 1397/1977, s. 146-152; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 204; İbnü’s-Salâh, “*Ulûmü’l-hadîş*”, s. 276-284; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü’n-nazar fi tavâzihî Nuḥbeti’l-fiker* (nşr. Nûred-din İtr), Dimaşk 1413/1992, s. 94; Süyûtî, *Tedribü’r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), Beyrut 1409/1989, II, 195; *Keşfü’z-zunûn*, I, 411, 415; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü’n-nazar*, Beyrut, ts. (Dârü’l-ma’rife), s. 364-365; *Tecrid Tercemesi*, Mukaddime, I, 317-318; Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve İstılahları* (trc. M. Yaşar Kandemir), Ankara 1981, s. 216-224; Cemâl Üstürî, *et-Tašhîf ve eşeruhû fi’l-hadîş ve’l-fikḥ ve cühûdül-muhaddişin fi mükâfematih*, Riyad 1418/1997, s. 23-41.

MEHMET EFENDİOĞLU

MUHARREM

(bk. HARAM).

MUHARREM

(المحرّم)

Hicrî yılın ilk ayı.

Sözlükte “haram kılınan, yasaklanan; kutsal olan, saygı duyulan” anlamlarındaki **muharrem** savaşmanın haram kabul edildiği dört aydan birinin adıdır. Bu ayın İslâm’dan öncesi Arab-ı bâide (Âd ve Semûd) veya Arab-ı âribe döneminde **mü’temir** ve **mûcib** diye adlandırıldığı rivayet edilir. Bazı kaynaklarda muharremin Câhiliye devrinde “nâtık” şeklinde anıldığı belirtilmekteyse de (Mes’ûdî, II, 207) nâtık ramazan ayının ismiydi (İbn Düreyd, III, 489; *Lisânü’l-‘Arab*, “emr” md.; Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, s. 52). **Muharremü’l-harâm** şeklinde de bilinen bu ay Osmanlı belgelerinde (م) kısaltmasıyla gösterilmiştir.

Hicrî takvimde yer alan ay isimlerinin milâdî V. yüzyılın başlarında Hz. Peygamber’in baba tarafından beşinci dedesi Kilâb b. Mürre tarafından belirlendiği nakledilmektedir. İslâm’dan önce muharrem ayına “saferü’l-evvel” denirdi. Çünkü Araplar yılın ilk altı ayını her iki aya bir isim vermek suretiyle safer, rebî ve cumâdâ diye adlandırmış, bunları birbirinden ayırmak için birincisine “evvel”, ikincisine “âhir” veya “sânî” sıfatlarını eklemişlerdi. İlk iki aya “saferân” ismi de verilmiş, birinci safer haram aylardan olduğu için “saferü’l-muharrem” şeklinde de anılmıştır. Önceleri sıfat olarak kullanılan muharrem kelimesi İslâmî dönemde veya İslâm’dan evvel bu ayın özel adı olmuş, ikinci safere de yalnız safer denilmiştir. İslâm öncesinde receb ayı için de muharrem kelimesinin kullanılması, bunun aslında bir isim değil sıfat olduğunu göstermektedir.

Câhiliye devrinde Araplar, haram aylardan üçünün (zilkade, zilhicce, muharrem) peş peşe gelmesini önlemek için “nesî” uygulamasıyla seneyi iki veya üç yılda bir on üç aya çıkarıp muharrem ayını saferin yerine kaydırmak suretiyle safer ayını haram ay kabul ediyorlardı. Böylece muharremle kendisinden önceki diğer haram ayların arasına helâl bir ay ekleyerek üç haram ayı birbirinden ayırıyor ve muharrem ayında da savaşmakta sakınca görmüyorlardı. Nesî uygulaması Kur’ân-ı Kerîm’de kötülenmiş (et-Tevbe 9/37), Hz.

Peygamber, ayların kendi zaman dilimlerine döndüğü bir yıla (10/632) denk gelen hacı sırasında Mina'daki hutbesinde zamanın Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü durumuna döndüğünü ifade edip muharrem haram aylardan biri olduğunu belirtmiştir (Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 2; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 67).

Kur'an-ı Kerim'de muharrem kelimesi ay ismi olarak geçmemekle birlikte saldı- rıya uğrama durumu hariç savaşın haram olduğu aylardan söz edilerek bu aylara saygı gösterilmesi emredilmiştir (el-Bakara 2/191, 194, 217; el-Mâide 5/2, 97; et-Tevbe 9/5, 36). Resûl-i Ekrem haram ayları zilkade, zilhicce, muharrem ve receb olarak açıklamıştır (Buhârî, "Megâzî", 77; "Tevhîd", 24; Müslim, "Kasâme", 29; ayrıca bk. **HARAM AYLAR**). İbn Abbas'tan, Fecr sûresinde üzerine yemin edilen "fecd"den (89/1) maksadın muharrem ayı olduğu şeklinde bir yorum rivayet edilmiştir. Aynı sûrede yine üzerine yemin edilen on gecenin (89/2) muharrem ayının ilk on gecesi kabul edildiği de belirtilmiştir (Taberî, XXX, 107). Resûl-i Ekrem, muharrem ayını "Allah'ın ayı" olarak nite- lendirip ramazandan sonraki en faziletli orucun bu ayda tutulan oruç olduğunu ifade etmiştir (Müslim, "Şiyâm", 202-203; Nesâî, "Kıyâmü'l-leyl", 6).

Muharrem ayının onuncu günü "âşû- râ" diye adlandırılır. Sâmi dinlerde özel bir yere sahip bulunan âşûrâ gününde Câhiliye Arapları da oruç tutardı. Hz. Pey- gamber risâletten önce ve Medine'ye hic- retinden sonra bu günde birkaç defa oruç tutmuş, müslümanlara da tutmalarını emretmiş, ramazan orucunun farz kılınmasıyla birlikte bu orucu isteğe bırak- mıştır. Resûl-i Ekrem muharrem haram aylarında değil dokuz ve on birinci gün- lerinde de oruç tutulmasını tavsiye etmiş- tir (Buhârî, "Şavm", 69). Hanefî ve Mâlikî mezheplerinde muharrem dokuzuncu günü ile birlikte onuncu günü ya da onuncu günü ile on birinci günü oruç tutulma- sı sünnet kabul edilmiştir. Şâfiîler ise bu ayın dokuz ve onuncu günlerinde oruç tutmayı müstehap sayar. Hanefî mezhe- bine göre muharrem sadece onuncu günü oruç tutulması yahudileri taklit et- me anlamına gelebileceği için mekruhtur. İbn Kayyim el-Cevziyye muharrem ayın- daki oruçların en faziletlisinin dokuz, on ve on birinci günlerinde tutulan oruç oldu- ğunu, daha sonra da dokuz ve onuncu günlerin, bunun ardından yalnız onuncu günün geldiğini ifade eder (*Zâdü'l-me-*

âd, II, 76). İslâm'ın ilk yıllarında muhar- rem ayında icra edilen kurban ibadeti da- ha sonra neshedilerek zilhicce ayında ya- pılmaya başlanmıştır.

H. Hüseyin ile aile fertlerinin 10 Mu- harrem 61'de (10 Ekim 680) Kerbelâ'da şehid edilmesi üzerine muharrem ayı baş- ka bir anlam kazanmış, Şîa için bu tarih H. Hüseyin'in intikamını alma ahdinin ta- zelendiği bir matem günü olmuştur. Özel- likle İran'da 10 Muharrem'de "tâziye" adı verilen törenlerin düzenlenmesi, yas me- rasimlerinde ağıtların söylenmesi ve mak- tel-i Hüseyin türü eserlerin okunması ge- lenek halini almıştır. Muharrem ayındaki matem âyinlerinin en meşhuru âyin-i sük- vâridir. Şiîlik'te büyük önem taşıyan bu âyin Büveyhîler döneminde resmî bir hüvi- yet kazanmıştır. Muizzüddeve, 352 (963) yılında muharrem ayının ilk on gününü H. Hüseyin'in Kerbelâ'daki şehâdeti için matem zamanı olarak ilân etmiş, Şiîler'in bu günlerde toplu olarak ağlayıp yas tut- ma, zincirlerle kendilerini dövme şeklin- deki matem törenleri bugüne kadar de- vam etmiştir.

Anadolu'daki Alevî-Bektaşî geleneğin- de de muharrem ayının özel bir yeri var- dır. Bazı peygamberlerin kurtuluş günle- riyle dördüncü imam Zeynelâbidîn'in kur- tuluşu için tutulacak oruçlar ve Kerbe- lâ'da H. Hüseyin ile diğer şehidlerin ya- sının tutulması amacıyla yapılacak faali- yetler bir erkânla düzenlenmiştir. Bu ayın ilk on veya on iki gününde oruç tutulma- sı gerekir. Bu günlerde tıraş olunmaması, çamaşır değiştirilmemesi ve yıkanılma- ması, cinsel ilişkide bulunulmaması, eğlen- ceden uzak durulması, ağıtlar, mersiye- ler ve nefesler okunması gibi uygulamalar yay- gındır. Bazı yerlerde su içilmemesi şeklin- deki su orucu âdetine de rastlanmakta- dır. Ayrıca Fuzûlî'nin *Hadikatü's-suadâ* adlı eserinin okunması yaygın bir gelenek- tir (Noyan, s. 86-87; Tur, s. 184-196).

H. Ömer'in halifeliği devrinde 17 (638) yılında Resûl-i Ekrem'in Mekke'den Me- dine'ye hicretinin resmî takvim başlangıcı olarak kabul edilmesiyle muharrem hicrî yılın ilk ayı olarak belirlenmiştir. Arap hü- kümdarları yeni yılın ilk gününe saygı gös- terir ve tebrikleri kabul etmek üzere tö- renler düzenlerlerdi. Osmanlılar dönemin- de de muharrem ayında devlet erkânı pa- dişahın huzuruna çıkarak yeni yılı tebrik eder ve padişah'tan "muharremiyye" de- nilen hediyeleri alırlar, kendileri de mai- yetlerindeki kişilere muharremiyye verir-

lerdi. Ayrıca şairler tarafından yeni yıla ait manzumeler yazılırdı. Muharrem ayında bilhassa tekke ve camilerde okunan Ker- belâ Vak'ası'na dair ilâhiler "muharremiyye" olarak adlandırılmıştır. Günümüzde Mısır, Tunus, Cezayir ve Fas gibi ülkelerde bu ayda çeşitli kutlama törenleri düzen- lenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, Haydarâbâd 1345, II, 142, 355; III, 47, 290, 489; *Lisânü'l-'Arab*, "emr", "hrm", "dvr", "sfr", "ns'e", "vcb" md.leri; *Kâmûs Tercümesi*, IV, 232; Wensinck, *el-Mu'cem*, "hrm" md.; Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 2, "Megâzî", 77, "Şavm", 69, "Tevhîd", 24; Müs- lim, "Şiyâm", 202-203, "Kasâme", 29; Ebû Dâ- vûd, "Menâsik", 67; Nesâî, "Kıyâmü'l-leyl", 6; Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *el-Eyyâm ve'l-leyâlî ve's- şühûr* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire 1400/1980, s. 41, 47-49, 52; Ezrakî, *Ahâbâru Mekke* (Melhas), I, 183-185, 287; Taberî, *Câmî'u'l-be- yân* (Bulak), X, 92-93; XXX, 107; Mes'ûdî, *Mü- rûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), II, 80, 204-205, 207, 280; Bîrûnî, *el-Âşârü'l-bâkiyye 'ani'l-kurûnî'l- hâliyye* (nşr. C. E. Sachau), Leipzig 1923, s. 60-63, 69, 329-331; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Fezâ'ilü'l-evkât* (nşr. Adnân Abdurrahman Me- cîd el-Kaysî), Mekke 1410/1990, s. 426-456; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* (nşr. Abdur- rahman M. Osman), [baskı yeri yok] 1403/1983 (Dârü'l-fıkr), II, 122-123, 199-204; Zekerîyyâ b. Muhammed el-Kazvîni, *'Acâ'ibü'l-ma'âhül-kât*, Beyrut, ts. (Dârü's-şarki'l-Arabî), s. 68-69; Neve- vî, *el-Mecmû'*, VI, 382-383; Nüveyrî, *Nihâyetü'l- ereb*, I, 157-159, 165; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâ- dü'l-me'âd*, II, 66-77; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), II, 401-405; Süyûtî, *el-Müzhir fi 'ulûmî'l-luğa ve envâ'ihâ* (nşr. M. Ahmed Câdel- mevlâ v.dğr.), Kahire, ts. (Dârü ihyâi'l-kütübî'l- Arabiyye), I, 300-301; Diyarbekrî, *Târîhu'l-ha- mis*, Kahire 1283, I, 360-361; Abdülganî b. İsmâ- il en-Nablusî, *Fezâ'ilü'l-şühûr ve'l-eyyâm* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1406/1986, s. 15-19, 70-75; Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, IV, 269-274; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VIII, 454-461; M. Tay- yib Gökbilgin, *Osmanlı Paleografya ve Diploma- tik İlmî*, İstanbul 1979, s. 47, 76; Ethem Rühî Fiğ- lalı, *İmâmîyye Şiâsî*, İstanbul 1984, s. 181-182; Bedri Noyan, *Bektâşîlik Alevîlik Nedir?*, Ankara 1985, s. 86-87; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fikhu'l-İs- lâmi ve edilletüh*, Dimaşk 1405/1985, II, 584, 590-591; Seyit Derviş Tur, *Erkânname*, İstanbul 2002, s. 184-196; Metin And, *Ritüelden Drama: Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye*, İstanbul 2002, s. 33-75; E. Litmann, "Über die Ehrennamen und Neubenennungen der islamischen Monate", *Isl.*, VIII (1918), s. 227-236; Seyyid Abdülhâlik en-Nak- vî, "Taḥkîku esâmi's-şühûri'l-'Arabîyye ve ey- yâmi'l-üşbûc", *Şekâfetü'l-Hind*, XIII/4, New Del- hi 1962, s. 14-15; Pakalın, II, 565-567; M. Pless- ner, "Muharrem", *IA*, VIII, 506-507; a.mlf., "al- Muharram", *EP* (İng.), VII, 464.

M. KÂMİL YAŞAROĞLU

MUHARREM HİLMİ EFENDİ

(bk. KÖSETÜRKMEN,
Muharrem Hilmi).